

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Dorybių vienis

Štai ir prabėgo pirmos dienos po Naujųjų. Trys karaliai atnešė savo dovanas Kūdikėliui, šviesa ima nugalėti nakties tamsą – ilgėja diena... Vieni susitaiko su kasdienos banalybe, kiti trokšta permainų. Bet turbūt nei vieni, nei kiti nenujaučia, kiek mums daug reiškia pastovumas ir kasdienė rutina.

O juk iš esmės niekas nesikeičia. Gyvenimas eina toliau. Tai, kad atverčiame naują kalendorių, nenubraukia to, ką nugyvenome, ką patyrėme. Praeitis lyg gravitacijos jėga – ji niekada mūsų nepaleidžia. Nors nemaža dalis žmonių mano, kad toji praeitis nereikalinga ir jie įgalūs ją pamiršti. Arba, kaip rašė G. Orwellas savo romane „1984“ – galima (o gal ir reikia) gyventi ir veikti pagal ne vieną kartą pakeistą praeitį. Praeitis paverčiama chimeriška, kintančia, nors ji turėtų būti sustingusi, nekeičiama. Visuomenė tuomet irgi tokia tampa, nes netenka praeities kaip istorinio stabilumo pagrindų.

Mes neturime pamiršti nieko, ką paliekame. O jeigu pamirštame, paliktas laikas atgyja pasąmonėje. Sapnuose, vizijose, galbūt netgi kliesediuose, haliucinacijose. Kūno nareliuose – kai skauda, kai gelia. Kai kažko nerimsta širdis, kažko ilgisi protas, kažkuo nusivilia vaizduotė. Kai alksti nežinia ko.

O ko gi alksti? Ko reikia ilgėtis? Ypač – žmogui, persisotinusiame viskuo?

Galbūt tylos, kuri plyti virš mūsų plepalų, intrigų ir keliamo triukšmo kaip sunkus žvaigždėtas debesis. Galbūt šiurpo, nuveriančio širdį visai netikėtai, to nelaukiant, tarsi be priežasties. Galbūt sapno, kuriame palieki ankštus tamsius kambarius ir atsiduri kituose, auksinės šviesos nusmelktuose, tuščiuose ir aidžiuose. Ir pats nesupranti, kas ten esi – spindulys, aidas ar permatoma lango užuolaida, plevenanti nuo savo paties atodūsių.

Nieko nėra svarbesnio ir svaresnio už dvi žmogiškasias dorybes – protingumą ir teisingumą. Jos abi – kaip susisiekiantys indai, jos pritraukia ir kitas dorybes. Tvirtumą, santūrumą, suvaldymą, atjautą, gailėstingumą. Todėl nieko svarbiau ir šiais ateinančiais metais nebus, kaip išlaikyti šias dorybes kartu. Neatskiriant. Nepadalijant. Nedauginant ir nemažinant.

Kiekvieni ateinantys metai – viltingi. Ne astrologinėmis arklių ir ožkų prognozėmis, ne žvaigždžių konfigūracijomis, būrimu iš kavos tirščių ar varnų krankimo, o galimybe pasakyti tiesą. Išgirsti tiesą. Būti jos suvienytiems. Nepadalintiems. Nesupriešintiems.

Renatos Šerelytės nuotr.

Renata Šerelytė

LANGŲ ŠVIESA

*erdvūs nakties kiemai
kiekviename po langą
gulas šviesa žemai
tarsi strėlė į lanką*

*tarsi per erdvę strėlė
perkirtus purų miegą
galvą nukoręs kukliai
miestas pro naktį bėga*

*rodosi veikiai išdils
ir iš akių ir iš vietos
jį prasiskyręs kils
žvilgsny dangus lyg žiedas*

*skambūs kiemai naktyje
nors per dienas nualso
nuovargio tyloje
klausomės Dievo balso*

Kęstutis Navakas

MRF
MEDIJŲ RĖMIMO FONDAS

Medijų rėmimo fondas 2025 m. suteikė 18 000 Eur paremti projektą: *DRAUGAS* laikraščio diasporos žiniasklaida.

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Dorybių vienis • **2-as psl. Leonas Peleckis-Kaktavičius.** Poudo ožsėvuožės, buobas nasorasi (Juozas Pabrėža) • **4-as psl. Renata Šerelytė.** Tinginės diena • **5-as psl. Algis Vaškevičius.** Dviejų kaimyninių šalių muziejų bendradarbiavimo rezultatas – spalvinga paroda • **6-as psl. Astrida Petraitytė.** 1912-ieji... Užsispyrėlis Rokaičių Dovas • **7-as psl. Antanas Vaičiulaitis.** Keturi eilėraščiai/ Antano Vaičiulaičio atminimui • **8-as psl. Užsispyrėlis Rokaičių Dovas (tęsinys)***

Kitame numeryje:

Knygų naujienos ir senienos • Renginiai, skirti literatūros klasiko Antano Vaičiulaičio atminimui

Poudo ožsėvuožės, buobas nasorasi

Svečiuose – monografijos
„Žemaičių kalba ir rašyba“ autorius
Šiaulių universiteto
profesorius **JuozasPabrėža**

Leonas Peleckis-Kaktavičius

Šiauliuose darbuojatės jau daugiau kaip keturis dešimtmečius. Keletą sykių esame bendravę ir tie susitikimai įsiminė visų pirma dėl Jūsų žemaitiškos šnekos ar bent jau akcento, kurio su niekuo nesumaišysi. Jaučiu didelę pagarbą žemaitiškumui, nes ir mano protėvių šaknys Žemaitijoje. Kur Jūsų giminės pradžių pradžia?

Mano mamos ir jos tėvų šaknys yra Kalvių kaimas (Skuodo r.), t.y. tas pats kaimas, kur gimė ir augo didysis žemaitis Simonas Daukantas. Tėvo ir jo artimųjų gimtinė yra pats Skuodas. Čia gimiau, augau, pirmuosius mokslus dabartinėje Skuodo Pranciškaus Žadeikio gimnazijoje baigiau ir aš. Taigi esu Skuodo žemės žmogus, ir pirmiausiai tai žemei, savo tėvams, artimiesiems, mokytojams esu dėkingas už duotą ir išminktą gimtąją žemaičių kalbą.

2017-aisiais plačiai nuskambėjo žinia, kad Juozas Pabrėža išleido monografiją „Žemaičių kalba ir rašyba“ – pirmąjį tokios apimties veikalą Lietuvoje. Ką praėję metai pakeitė Jūsų gyvenime? Ar pasiteisino sumanymas parašyti žemaičių kalbos gramatiką? Kaip ją sutiko patys žemaičiai ir ar didelis ne žemaičių, besidominčių išskirtiniausių žemaičių tradicinės kultūros tapatumo dalyku – kalba – ratas?

Šiandien, praėjus gabaliukui laiko nuo knygos išleidimo, drąsiai galiu pasakyti, kad tai yra pats svarbiausias ir brangiausias mano viso gyvenimo darbas. Kolegos stebėjosi, kaip aš ryžausi tokio tipo knygą, mokslo monografiją, išleisti gana nemažu 1 200 egzempliorių tiražu. Pirmą, jau sėdęs rašyti knygą, buvau apsisprendęs, kad ji bus skirta ne tik mokslininkams, kalbininkams, bet kur kas platesniam ratui skaitytojų – tiems, kam yra brangi ir svarbi Žemaitija ir šakniniai, kertiniai žemaitiškosios esybės dalykai: istorija, papročiai, tradicijos ir, žinoma, kalba. Antra, išleidęs knygą, gavau daugybę kvietimų ją pristatyti, važinėčiau ne tik po Žemaitiją, bet ir po visą Lietuvą ir gyvu, šiltu žemaitišku žodžiu tą knygą lydėjau. Per tuos nepilnus metus jau turėjau per penkiasdešimt knygos pristatymų, juose apsilankė apie trys tūkstančiai žmonių. Beveik visai ištirpo tas iš pirmo žvilgsnio didokas knygos tiražas. Bet pats svarbiausias dalykas, kad tuose pristatymuose, susitikimuose buvau labai šiltai ir pakiliai sutiktas. O tai didžiausia laimė ir padaryto darbo įvertinimas.

Kas atvedė į mokslinį darbą, susijusį su žemaičių kalba ir rašyba?

Kai 1973 m. įstojau į Vilniaus universitetą studijuoti lituanistikos, jau pirmame kurse mane pastebėjo iškiliausias žemaičių kalbos tyrėjas profesorius Aleksas Girdenis ir pakvietė į savo vadovaujamą lietuvių kalbos mokslinį būrelį. Būtent profesorius įskiepijo meilę gimtajai žemaičių kalbai, sugebėjo užkrėsti ieškojimų dvasia, įsukti į darbų verpetą, buvo mano diplominio darbo, disertacijos vadovas, padėjo rasti kelią ir ne vieną mokslinę tiesą. Visi mano svarbiausieji mokslo darbai yra skirti gimtajai žemaičių kalbai. Profesorių A. Girdenį su pasididžiavimu laikau savo Didžiuoju Mokytoju.

Kokios asmenybės lydėjo kelyje į knygą? Kiek užtruko pasiruošimas jos rašymui ir pats rašymas? Kada buvo sunkiausia?

Studijuodamas Vilniaus universitete turėjau didžiulę laimę klausyti paskaitų, bendrauti su iškiliausiais lituanistikos korifėjais: su profesoriais Z. Zinkevičiumi, V. Mažiuliu, V. Urbučiu, J. Girdžiausku, E. Jakaitiene, V. Pakeriene, E. Bukeliene ir kitais. Beje, didesnį jų dalis – žemaičiai. Po Vilniaus universiteto baigimo 1978 m. atvažiavęs dirbti į tuometinį Šiaulių pedagoginį institutą sutikau ir daug mokiausi iš vyresniųjų kolegų prof. K. Župerkos, doc. Č. Grendos, doc. J. Barauskaitės, doc. R. Petkevičienės, vėliau iš bendraamžių kolegų prof. S. Valento, prof. G. Kačiuškienės, prof. G. Čepaitienės, doc. S. Tumėno ir daugelio kitų. Tokie žmonės ir asmenybės mane augino, brandino ir lydėjo kelyje į knygą. Ta knyga yra ilgų metų mano mokslinių ir prak-

Lietuvos rašytojų sąjungos klube pagerbiamas naujasis literatūrinės „Varpų“ premijos laureatas Juozas Pabrėža. Kairėje – prof. habil. dr. Kęstutis Nastopka. 2019 m.

tinijų tyrinėjimų sankaupa. Tai ir 27 dialektologinės ekspedicijos su studentais po Žemaitiją, kurioms vadovavau, daugybė išvaikšiotų kaimų ir miestelių, juose prakalbinta daugybė žemaičių. Knygą apie žemaičių kalbą, kurią dar galima pavadinti žemaičių kalbos gramatika, brandinome mintį kartu rašyti su prof. A. Girdeniu. Deja, profesorius išėjimas anapilin to nebeleido įgyvendinti, ir jau buvau pradėjęs galvoti, kad vienas tos knygos nebeparašysiu. Vis dėlto daugybės artimų ir iškilų žemaičių kultūrininkų, kolegų, bičiulių raginamas ryžausi tą svarbiausią gyvenimo darbą atlikti. Ir 2012 m., kai LR Seimas 2013-uosius paskelbė Tarmių metais, rimtai sėdau rašyti.

Kokie svarbiausi monografijos akcentai?

Galima sakyti, kad visa knyga yra paskirta įrodymui ir parodymui, kad žemaičiai turi kalbą. Pats svarbiausi žemaičių kalbos tapatumo dalykai, ženklai būtų tokie:

1. Žemaičių kalba labai ryškiai skiriasi ir nuo lietuvių bendrinės kalbos, ir nuo kitų lietuvių kalbos tarmių. Juk pagal kalbą žemaičiai nuo aukštaičių skiriasi daugiau negu rytų slavų rusų, baltarusių, ukrainiečių kalbos, pietų slavų serbų ir kroatų, vakarų slavų čekų ir slovakų kalbos, estų ir suomių kalbos, šiaurės vokiečių ir olandų kalbos. Kad žemaičiai pagal kalbą yra išskirtinesni, rodo ir kalbininkų, tarmėtyrininkų vieningas susitarimas visas lietuvių kalbos tarmes pirmiausiai skirstyti į du stambius būrius: žemaičius ir aukštaičius. Įdomu, kad Antanas Baranauskas, vienas pirmųjų gana tiksliai suskirstęs lietuvių kalbos tarmes, vietoj termino aukštaičiai vartojo terminą lietuviai. Taigi pagal A. Baranauską – žemaičiai ir lietuviai.

2. Kitas ypatingai svarbus žemaičių kalbos tapatybės dalykas yra tas, kad žemaičių kalba turi visus svarbiausius kiekvienos kalbos lygmenis, sudedamąsias dalis: fonetiką, morfologiją, sintaksę ir leksiką. Ir visuose tuose lygmenyse yra išlaikyta ne-

mažai unikalių, archaiškų, senesnių ypatybių, garų, formų, konstrukcijų, ko šiandien nebėra bendrinėje kalboje ar kitose tarmėse. Pavyzdžiui, nemažos dalies žemaičių vietoj bendrinės kalbos nosinių balsių a, e, u, i yra išlaikytas senesnis tų garų tarimas su priebalsiu n, pvz.: kansnis/konsnis ‘kašnis’, skensti/skēnstē ‘skēst’, skunstē ‘skūsti’, lins-tē ‘līsti’. Labai gyvai vartojama įvairių kalbos dalių dviskaita, pvz.: vedo, vedvė siedau i jiedau ‘mudu, mudvi sėdime ir valgome’; do gero vyro ‘du geri vyrai’, dvė poikė mergė ‘dvi gražios merginos’. Iš sintaksės minėtinas savitas tarpinis veiksmažodžių veikslas, sudaromas dažniausiai prie veiksmažodžio pridedant pastiprinamuosius žodelius žemėn, lauk, šalin, lygiai ir pan. Sakiniai su tarpinėmis veikslų formomis rodo, kad veiksmas dar nėra įvykęs, bet artėja prie neišvengiamos pabaigos, pvz.: tievalis mēršt žemēn ‘tėvelis miršta ir greitai numirs’, plieš drabužius šalēn ‘plėšia drabužius – veikiausiai liks nuogas’. Turtingas ir spalvingas žemaičių žodynas. Štai pluoštelis žodžių, kurie visai nevartojami bendrinėje kalboje ir nelabai suprantami kitų tarmių atstovams: kramė ‘galva’, plonymas ‘smilkinys’, staibis ‘blauzda’, krupis arba kriupas ‘rupūžė’, ledspira ‘baltoji kėlė’, ašoklis ‘raudonasis serbentas’, žiogspira ‘pjuvena’, slinkas ‘tingus’ kušėti ‘krutėti, judėti’, rušinti ‘imti, liesti’ apent apentais ‘vėl’, nogniai ‘labai, smarkiai’.

3. Stiprinti ir įtvirtinti žemaičių kalbą ypač padeda vis labiau atgimstantis ir plėtojamas žemaitiškas raštas. Šiandien pagal A. Girdenio ir J. Pabrėžos sunormintą žemaičių rašybą gausiai rašomi ne tik straipsniai, atskiri eilėraščiai, skyreliai ar kampeliai rajoniniuose laikraščiuose, bet leidžiamos ir gero lygio, solidžios knygos žemaičių kalba. Knygoje žemaičių rašybai yra skirta atskira dalis, kurioje trumpai apžvelgiama žemaitiško rašto istorija, dės-

Nukelta į 3 psl.

M. Čiuželio labdaros ir paramos fondo ir Jean-Marco Probsto „Mažajo Princo“ fondo sumanymas – „Mažasis Princas“ žemaitiškai. Knygos vertėjas – prof. Juozas Pabrėža

Atkelta iš 2 psl.

tomi žemaičių rašybos dalykai, pateikiama iškilesnių žemaitiškai rašiusių ar rašančių autorių prozos ir poezijos pavyzdžių.

4. Pabrėžtinas ir dar vienas išskirtinis žemaitiškojo tapatumo dalykas. Šiandien Žemaitijoje tapatinimasis, savęs identifikavimas per gimtąją žemaičių kalbą yra labai ryškus ir svarbus. Dauguma žemaičių tarmišką kalbėseną suvokia kaip tikrąją gimtąją kalbą, o žemaitiškai kalbantis asmuo dažniausiai yra vertinamas ir apibūdinamas teigiamai kaip gerbiantis gimtąją kalbą, patriotiškai nusiteikęs ir pan. Apskritai žemaičių kalbos prestižas yra sustiprėjęs ir augantis. Mano 2012 m. vasarą pakalbintas Skuodo r. Aleksandrijos seniūnas Donatas Valančiauskas taip pasakė: vākā ēr dēdesnē žemaitē nego tievā“.

Kuo išskirtinė žemaičių vardo kilmė, kalba, kokie svarbiausi tapatybės momentai?

Nuo seniausių laikų žemaičių gyvenamasis kraštas vakarinėje Lietuvos dalyje gyvojoje kalboje vadinamas daugiskaitine lytimi Žemaičiai. Daugelis kalbininkų (K. Būga, A. Salys) linkę manyti, jog vardas padarytas iš formų žemas, žemuma. Tačiau yra ir kitaip aiškinančių žemaičių vardo kilmę. Pavyzdžiui, Vladas Grinaveckis šį vardą kildina ne iš būdvardžio žemas, bet iš daiktavardžio žemė. Žemė gali būti suprantama kaip greta esančios jūros, marių priešprieša. Taip suprantami žemaičiai būtų tiesiog „šios žemės žmonės“ – ir tai lengvai suvokiama, turint galvoje tradicinį žemaičių sėslumą ir jų gebėjimą įnirtingai ir pasiaukojamai ginti savo žemę ir priešintis viskam, kas svetima. Įdomu, kad toks žemaičių vardo aiškinimas pastaruoju metu sulaukia vis daugiau palaikymo. Istoriniuose šaltiniuose žemaičių vardas pirmą kartą paminėtas XIII a. pradžioje 1219 m. Voluinės kronikoje, kur kalbama apie 1215 m. įvykius: tarp Lietuvos ir Voluinės taikos sutartį pasirašiusių kunigaikščių minimi Žemaičių kunigaikščiai Erdvilas ir Vykintas. Taigi kitais, 2019 m., minėsime šios svarbios datos 800 metų sukaktį. Būtent dėl to LR Seimas 2019 m. yra paskelbęs Žemaitijos metais.

Žemaičiai turi itin daug savo tapatumą, žemaitiskumą išryškinančių ir išlaikytų dalykų. Nepaprastai svarbūs tapatumo suvokimui yra bendruomenės, tautinės savimonės dalykai. Dauguma žemaičių, gimę ir augę Žemaitijoje, pagal savimonę jaučiasi esantys žemaičiai, nors oficiali jų tautybė yra lietuvių. Didžiulę reikšmę identifikuojant ir išskiriant žemaitišką tapatybę turi istoriniai dalykai. Ilgą laiką Žemaitija turėjo ryškią politinę, administracinę ir teritorinę autonomiją: savarankiška Žemaičių seniūnija, kuri dar buvo vadinama Žemaičių kunigaikštyste, atskira Žemaičių vyskupija. Labai reikšmingos buvo Žemaičių kovos su Kryžiuočių ir Kalvijuočių ordinais. Trys didžiausi XIII a. mūšiai – Saulės (1236 m.), Skuodo (1259 m.), Durbės (1260 m.) – išskirtinai siejami su Žemaičiais. Šiandien visuotinai pripažįstama jų reikšmė apskritai Lietuvos valstybingumo išsaugojimui. Etnografių nuomone, pagal sodybų, trobesių išdėstymą Žemaitija kartu su Suvalkija (buvusi Žemaičių kunigaikštystė) priskirtinos vakariniam (skandinaviskajam) arealui, o likusi Lietuvos dalis – rytiniam (slaviškajam) arealui. Žemaičių sodybos pasižymi dideliu plotu, jose, palyginti su kitais Lietuvos etnografiniais regionais, daugiausia įvairių trobesių: troba, kūtės, staldai, kiaulininkai, ubladė (nedidelis pastatėlis su duonkepe krosnimi), bragas (šienui arba šiaudams sukrauti stogelis ant keturių stulpų), dengta žardinyčia arba žemadai ir t. t. Žemaičių liaudies dainoms būdingas žemas, tęstinis, daugiabalsis dainavimo būdas, labai glaudus ryšys tarp žodžio ištarmės ir melodijos. Žemaičių išskirtinumą rodo iš esmės tik jiems būdingi tradiciniai valgiai: kastinys, pusinė (pusmarškonė) košė, cibulynė, šutynė, spirginė, virtos bulvės su kanapėmis ir pan. Žemaitijoje labai tvirtai išgalėjusi Marijos garbinimo tradicija, garsūs Žemaičių Kalvarijos, Šiluvos atlidai. Tik Žemaitijoje per šermenis, mirties metines, atlaidus, kitus pamaldžius susibūrimus giedami Kalvarijos kálnai, beje, dažnai jie giedami pritariant dūdoms, žemaitiškai vadinamoms trūbais. Ypač dažnai išryškinamas ir teigiamai vertinamas esminis žemaičių charakterio bruožas užsispyrimas. Žemaičiai turi ir daugiau tradicinės kultūros savitumą, tapatumą išryškinančių dalykų: išskirtiniai žemaičių tautiniai drabužiai (pvz., moterų kostiumai – sodrių spalvų, kontrastingų dryžių kompozicijos su vyraujančia ryškia raudona spalva), vestuvių, krikštynų, laidotuvių, Užgavėnių

(persirengėlių kaukės – ličynos, vaikštynės, vaidinimai), kitų švenčių papročiai, apeigos ir t. t. Vis dėlto visuotinai pripažįstama, kad pats svarbiausias ir išskirtiniausias žemaičių tradicinės kultūros elementas, ryškiausiai apibūdinantis ir reprezentuojantis žemaitiškąjį tapatumą, yra žemaičių kalba.

Žemaičių kalba – ne tik gyva ir savita, bet dar ir pilna tarmių, kurios ne mažiau spalvingos. Papasakokite plačiau apie tai. Ar galima tokia situacija, kad ir žemaitis su žemaičiu, kilusiu iš kitos vietovės, gali nesusisiekti?

Žemaičių kalba turi tris ryškias tarmes: šiaurės žemaičiai dounininkai, pietų žemaičiai dūnininkai ir vakarų žemaičiai donininkai. Šiaurės žemaičiai dar turi telšiškių ir kretingiškių, o pietų žemaičiai – varniškių ir raseiniškių patarmes. Taigi būtų penki ryškiai apibrėžti ir išskirti plotai. Tačiau juose dar yra daugybė smulkesnių šnektų ir šnektelių, kurių galime priskaičiuoti net iki keturiasdešimties. Žemaitis gali nesusisiekti ar būti nesuprastas aukščiau, suvalkiečio ar dzūko. Bet žemaitis su žemaičiu, nesvarbu iš kur kilusio – Skuodo, Telšių, Varnių ar Raseinių – tikrai lengvai susisieks.

Kodėl žemaičių kalbai nebuvo lemta tapti lietuvių bendrinės kalbos pamatu?

Lietuvių bendrinė kalba kūrėsi, formavosi XIX a. Tas laikotarpis buvo ypatingai svarbus ir žemaitiško rašto vystymuisi, nes to meto žemaičių autorių ir vertėjų knygose ryškiai pradėjo vyrauti žemaičių kalba. Ypač tuo laikotarpiu išryškėjo ne vieno žemaičio rūpestis ir pastangos kurti bendrinę kalbą pagrindu siūlant žemaičių tarmę. Iš pietų žemaičių kilusių autorių D. Poškos, S. Valiūno, L. A. Jucevičiaus, S. Stanevičiaus kalba ir rašyba ryškiai buvo orientuota į jų gimtąją dūnininkų tarmę. Šiaurės žemaičių dounininkų tarmės pagrindu rašė trys iškiliausi XIX a. žemaičiai: Jurgis Ambraziejus Pabrėža, Simonas Daukantas, Motiejus Valančius. Tų didžių žemaičių darbų reikšmė buvo tokia didelė, jog tikrai nedaug trūko, kad lietuvių bendrinė kalba būtų formuojama žemaičių kalbos pagrindu. Vis dėlto tam tikros istorinės, ekonominės, kalbinės tradicijos lėmė, kad lietuvių bendrinė kalba susiformavo pietinės vakarų aukštaičių patarmės pagrindu. Tačiau ir tada žemaitiško rašto poreikis išliko, ir to rašto, žemaičių kalbos propagavimo tradicijos buvo tęsiamos.

Ar tai pirmas bandymas istorijoje pateikti žemaičių kalbos gramatiką?

Būtina paminėti ilgą laiką reikiamo įvertinimo nesulaukusią Juozo Čiuldos 1855 m. lenkų kalba parašytą gramatiką „Trumpi samprotavimai apie žemaičių kalbos gramatikos taisykles“. Nors gramatiką buvo palaiminęs ir aprobavęs pats M. Valančius, vis dėlto ji tuo metu išspausdinta nebuvo. Ir tik po beveik pusantro šimto metų Giedriaus Subačiaus pastangomis gramatika buvo išversta į lietuvių kalbą ir 1993 m. išleista atskira knyga. Anot G. Subačiaus, „J. Čiuldos sumaniai parašyta gramatika, apibendrinusi žemaičių rašomosios kalbos tradiciją, apgalvotai norminusi, vienodinusi žemaičių raštijos nenuoseklumus, galėjo tapti žemaičių kultūros centro atraminiu veikalu“. O aš, prisipažinsiu, kuo toliau, tuo labiau pradedu įtikėti, kad, ko gero, laiku dienos šviesa neišvydusi J. Čiuldos gramatika gal ir buvo tas trūkstamas, paskutinis lašas, galėjęs nuverti svarstyklės į žemaičių kalbos pusę, formuojant bendrinę Lietuvos valstybės kalbą.

Ar ši mokslo monografija turės tęsinį? Jei taip, kas dar liko nepaliesta ar mažiau nagrinėta?

Manau, kad kalbą galima tyrinėti be galo, be krašto. Žinoma, mano tolesni tyrimai ir visa mokslinė veikla bus susijusi su žemaičių kalba, guls į konferencijų pranešimus, mokslinius straipsnius, į tos

kalbos kuo platesnį viešinimą ir populiarinimą.

Ar daug savo studentų pavyko užkrėsti žemaitiška bacila?

Mano vienas iš didžiausių gyvenimo džiaugsmų yra studentai. Vazinėdamas po Lietuvą ir pristatydamas savo knygą, sutikau daugybę įvairių metų savo buvusių studentų, kurie dabar yra puikūs mokytojai, žurnalistai, redaktoriai, vadovai. Jų padėkos žodžiuose jaučiau ir jų šviečiančiose akyse mačiau tą pasėtą, subrandintą ir suvešėjusią gerąją žemaitišką „bacilą“, meilę žemaičių kalbai. Ypač džiaugiuosi ir didžiuojuosi, kad mano paskatinta į didžiuosius žemaičių kalbos mokslo vandenį išplaukė doc. Lina Murinienė, o dabar sėkmingai plaukia doktorantė Simona Vyniautaitė.

Pastaraisiais metais vis dažniau išleidžiama knygų žemaičių kalba. Ar visos jos Jūsų, tyrinėtojo, požiūriu atitinka žemaičių rašybos reikalavimus? Ar pakankamai tokios srieties redaktorių?

Tikrai džiugu, kad žemaitiškas raštas, atlaikęs kelių šimtmečių išbandymus, šiandien vis labiau atgyja, tobulėja, ir stiebiasi aukštyn. Įsitvirtinus mūsų su A. Girdeniu pasiūlytomis žemaičių rašybos taisyklėmis, žemaičių kalba išspausdinta nemažai publicistikos straipsnių, grožinės literatūros kūrinių. Ypač jų daug 1993–2016 m.ėjusiame žurnale „Žemaičių žemė“ (redaktorė D. Mukienė), Žemaitijos rajonų periodi-

Juozas Pabrėža su savo mokytoju prof. Aleksu Girdeniu per jo 70-metį Vilniaus universitete 2006 m.

Nuotraukos iš Leono Peleckio-Kaktavičiaus asmeninio archyvo

nijuose laikraščiuose. Išleista ne viena gero lygio ir skaitytojų mėgstama žemaitiška knyga. Tarp prozininkų bene ryškiausi ir pastebimiausi yra Edvardas Rudys (novelių, apsakymų, pasakojimų rinktinė „Sėmuona malūnā“), Teklė Džervienė (rinktinė „Žali žuolelė“), Donatas Butkus (devynių apysakų knyga „Kā žemē bova brongesnē ož douna“). Ypač daug yra parašyta ir spausdinama žemaitiškos poezijos. 1998 m. buvo parengta ir išleista pirmoji Lietuvoje žemaitiškos poezijos rinktinė-antologija „Sava muotinu kalbo...“, kurioje paskelbta net 41 žemaitiškai rašiusio ir dabar rašančio poeto eilėraščiai. Minėtinas žemaitis poetas Apolinaras Petras Bagdonas, gimtąją žemaičių dūnininkų kalbą parašęs ir išleidęs keturias knygas. Maloniai nustebino žymios literatūroslogės, daugybės knygų autorės Viktorijos Daujotės /Daujotytės/ keturios gimtąją pietų žemaičių varniškių kalba parašytos eiliuotų tekstų knygos. Daug gražių gražiausių eilėraščių žemaičių kalba yra parašę Justinas Kubilius, Stasys Jonauskas, Birutė Lengvenienė, Irena Daubarienė, Juozas Elekšis, Aleksas Girdenis, Vaclovas Pocius, Dalia Zabitenė ir kiti. Populiarūs yra periodiškai vykstantys įvairūs žemaitiški poezijos, prozos, kūrybos konkursai. Ypač aktyvūs tokių konkursų organizatoriai ir rengėjai yra Skuodo žemaičiai, vadovaujami viešosios bibliotekos direktoriaus Jono Grušo.

Nuo 2002 iki 2017 m. įvyko septyni tokie konkursai, o geriausi konkursų autorių kūriniai gula į solidžias knygas žemaičių kalba. Buvau visų tų konkursų komisijos pirmininkas, stebėjau ir žavėjau, kaip plečiasi, auga norinčių ir galinčių rašyti žemaitiškai gretos. Taigi norisi tikėti, kad tas išsisiūbavęs žemaičių kalbos, žemaičių rašto judėjimas vaisingai skinsis kelius ir takelius į priekį.

Nukelta į 8 psl.

Tinginės dienoraštis

Renata Šerelytė

Neslėpsiu, kad tinginiavimo malonumai man atrodo vieni prasmingiausių. Jūs tik pažiūrėkit į žmones, kurie lekia lyg paklaikę, žibančiomis akimis ir plevėsuojančiais plaukais, visur dalyvauja ir dar nesidrovi tuom girtis!.. Esu tikra, kad jie, šitaip triukšmingai šurmuliuodami, manosi suteikią gyvenimui prasmę, o aplinkiniams – neabejotiną pavyzdį, kaip reikia elgtis kiekvienam žmogui, norinčiam palikti savo pėdos įspaudą istorijoje.

O jeigu aš noriu palikti įspaudą, tarkim, ant apsnigto tako miške? Ar klomboj, kur priūpusi rausiau duobutę knipofijoms?.. Ar čia jau būtų menkesnis įsiamžinimas?.. Ne toks svarbus?..

Kas ten žino... Ne tik takelius miške, bet ir istorijos puslapius vėjas užpusto.

Užtat taip svarbu atsiminti ne tik tai, kas dinga, bet ir tai, kas nudžiugino kasdienę rutiną – paprastus, mielus dalykus.

Šitam dienorašty (kuris galbūt bus tęsiamas, jei labai neaptingysiu) paminėsiu tokių dalykų keletą.

Senos knygos nušveičia širdį

Kai aplinkui rašytojų jau darosi daugiau nei skaitytojų, labai menksta skaitymo interesas. Na ir kam man skaityt tas kepamas lyg blynai knygas? Žinoma, grafomaninė poezija kartais pralinksmina savo naimumu (nors kartais būna ir dar kokia pretenzinga!), bet ji labai nuspėjama. Užtat pakanka nedidelio kiekio. O štai vidutinių knygų, kurios nei geros, nei blogos, prikepta tiek, kad baisu. Šitas skaityti yra tikras išbandymas. Todėl dažnai pasitenkinu tik pavadinimais. Man patinka, kai jausmų romanų pavadinimai atliepia tam tikras profesijas ir šeimos statusą, kaip antai „Sodininko duktė“, „Batsiuvio žmona“, „Laikrodininko sesuo“ ir pan. Klausti, kodėl ignoruojami kiti statusai, pvz., uošvė, teta ar dėdė, veikiausiai būtų nepadoru. Kaip ir pasigesti kitų profesijų, netinkančių jausmų romanams. Na kur jūs matėt romaną pavadinimu „Kiemsargio dėdė“? Arba – „Santechnikos uošvė“? Nei šis, nei tas. Ko gero, nie-

Biglis ir sniegas

kas nė neskaitytų – juk nejausminga visai.

Po ilgo ir niekingo neskaitymo prisiverčiau ir paėmiau į rankas Evelyn Waugh romaną „Vargingi kūnai“ (*Vile Bodies*, vertė Rasa Drazdauskienė, Tyto alba, 2010). Tai kad nušveitė jinai mano aptukusią nuo visokio skaitymo širdį!.. Net apsidžiaugiau ir vėl patikėjau Literatūra. Žinoma, didžiausi komplimentai vertėjai – išversta virtuoziškai, frazės tiesiog žėri. Knyga – ir labai liūdna, ir labai linksma. Ir visiškai nesvarbi ta anotacija, kad tai „romanas apie auksinį jaunimą“. (Ta anotacija mane iš pradžių netgi atbaidė). Nenorėjau skaityti apie auksinį jaunimą. Bet iš esmės tai knyga su metafiziniu pamušalu – vargingi mūsų kūnai, kol Viešpats jų nepakeitė... Reik turėt omeny dar ir tai, kad Waugh buvo ekscentriškas ir nesugyvenamas, o atsivertęs į katalikybę, liko izoliuotas nuo visuomenės. Tai man irgi padarė didelį įspūdį.

Šuva ir sniegas miškely už Psichiatrijos klinikos

Šuva toks jau padaras, kad tingėk netingėjęs – nors plytomis snigtų, turi jį išvest, ir baigta. Kitaip apvers visus namus, sugrauš paliktas ne vietoj kojines, atsidarys stalčius ir ištrauks siūlus, vaikys po kambarius kates ir nuvers vazonus su gėlėmis. Bet dabar toks oras, kad net ir tinginiui labai malonu pamaklinėti po mišką. Gražu kaip filme – baltais nėriniais apnerti krūmai ir medžiai, sniegas purus, minkštas ir nesugadintas atlydžio. Vaikštai, ir galvoj kažki kodėl vaidenasi kadrai iš „Narnijos kronikų“ – jaunieji Pevensiai eina per mišką, štai tuoj tuoj pasirodys arba faunas, arba gerasis bebras...

Pasirodo ne faunas ir ne bebras, o milžiniškas zanenhundas, ir mano biglis apsimeta, kad nė kiek neišsigando – pučia krūtinę, narsiai burzgia, bet milžinui prilapnojus arčiau, nutyla. Visa laimė, kad tie Berno kalnų šunys – zanenhundai – tokie mieli ir romūs!..

Mezgimas kaip psichoterapija

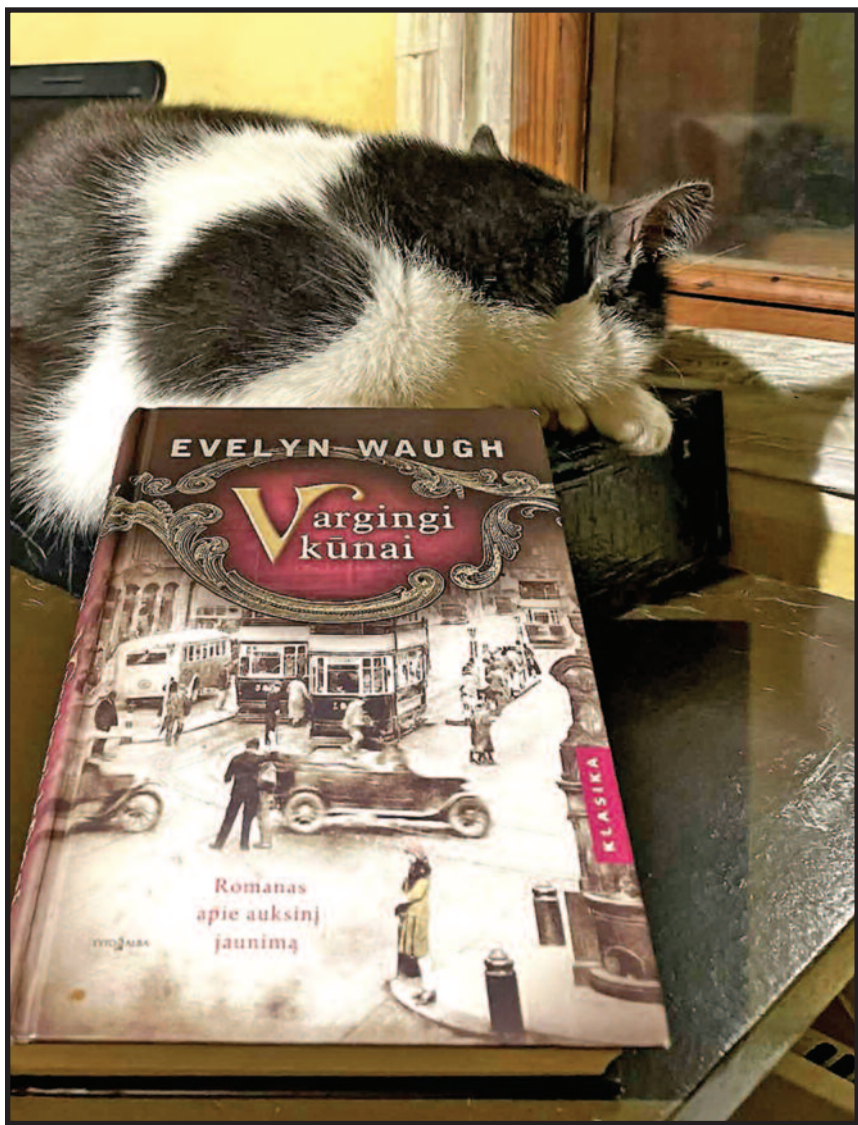
Nė nepalyginsi su koku toiterjeru – tie tai baisiai pikti, nė nesiartink, užlos negyvai.

Mezginys kaip vasaros noktiurnas

Norėdama atsikratyti priklausomybės nuo socialinių tinklų, ryžausi nusipirkti siūlų ir vakarais, užuot riogsojus *Facebooke*, imtis mezgimo. Beje, mezgimas labai ramina nervus. Labai maloni monotonija. Mezgant netgi labai kūrybingų minčių į galvą ateina.

Net pati nepamačiau, kaip numezgiau visą nuagarą. Siūlai, beje, pirkti internetu, ploni ir labai švelnūs, margi kaip vasaros noktiurnas: ir žali, ir rausvi, ir oranžinio beigi violetinio potėpio esama. Apykaklę ir rankogalius darysiu iš kailiuko, o gal iš kokio įdomaus audinio, gal netgi odos ar karo liukų.

Pats megztinis bus platus, toks kaip maišas. Mezgiausi tokius prieš gerus trisdešimt metų, kai dar nė tų siūlų nebuvo, nė nieko – išardydavau seną megztinį, siūlus išskalbdavau, išdžiovindavau ir mezgdavau iš naujo... ak, tie seni laikai! Visai nejučiu jiems nostalgijos. Bet va jų mados grįžta. Ir ką bepadarysi.

Katinas Gendalfas knygą jau perskaitė.

R. Šerelytės nuotraukos

Dviejų kaimyninių šalių muziejų bendradarbiavimo rezultatas – spalvinga paroda

Algis Vaškevičius

Marijampolės krašto ir Prezidento Kazio Griniaus muziejuje veikia paroda „Abipus sienos“, kurioje lankytojai gali išvysti iš Lenkijos, Suvalkų krašto muziejaus atkeliavusią tapybos kolekciją. Ši paroda – tai dviejų kaimyninių šalių ir susigiminiavusių miestų bendradarbiavimo rezultatas. Suvalkų ir Marijampolės miestų savivaldybės draugauja jau daug metų, ir per tą laiką Marijampolės krašto muziejuje eksponuota ne viena Suvalkų krašto muziejaus paroda.

Paroda „Abipus sienos“ pristato lenkų ir lietuvių menininkų, tarp jų ir gerai žinomo Stasio Eidrigėvičiaus, kūrinius. Dailininkus jungia Suvalkija (Sūduva) ir Vilnius – kultūros, mokslo, meno centras. Dešimtys gyvenimo kelių ir pasirinkimų susipynė į menininkų likimus, kuriuos ir suvienijo ši spalvinga Suvalkų krašto muziejaus tapybos kolekcija.

Pasak muziejininkės Jolitos Bičkienės, kuri rūpinosi, kad paroda atkeliuotų į Marijampolę, Marijampolės ir Suvalkų savivaldybės draugauja jau tris dešimtmečius, ir būtent tai progai yra pritaikyta ši paroda iš Suvalkų. „Kaip matome, mūsų galerijoje šiandien daug įvairių menininkų, įvairios stilištos darbų. Beveik visus juos vienija glaudus ryšys su Lietuva. Tai kūrėjai, nuolat ir aktyviai formavę stiprų kultūrinį lauką Lietuvoje, ypač Vilniuje, Vilniaus krašte. Manau, kad šiuo ypač nestabiliu laikotarpiu būtina išlaikyti šį svarbų, aktualų ir ilgai brandinamą ryšį tarp mūsų“, – teigė muziejininkė.

Į parodos atidarymą atvykęs Suvalkų krašto muziejaus direktorius, archeologas, humanitarinių mokslų daktaras Jerzy Brzozowski, vadovaujantis šiam muziejui nuo 1998 metų, sakė, kad abiejų muziejų draugystė tęsiasi jau nemažai metų ir per tą laiką į Marijampolę buvo atvežta ne viena paroda iš Suvalkų. Pasak jo, dar pernai Suvalkų krašto muziejuje apsilankė Marijampolės muziejaus vadovė Rima Striaušienė su kolegomis ir aptarė būsimą bendradarbiavimą bei pasikeitimą parodomis.

– Šiandien mes apžiūrėjome jūsų fondus ir aptarėme, kokius eksponatus iš Marijampolės muziejaus kolekcijos galėtume parodyti Suvalkuose. Atrinkome darbus ir autorius, kuriuos pristatysime pas mus 2026 metais. Esu tikras, kad abiejų kaimyninių šalių muziejų bendradarbiavimas sėkmingai tęsis ir toliau, – teigė svečias.

Anot R. Striaušienės, 2026 metais planuojama į Suvalkus nuvežti Marijampolės muziejaus fonduose saugomus žinomo Lietuvos menininko Romano Krasninkevičiaus darbus. Pasak jos, tai bus pirmas kartas, kai Marijampolės muziejaus eksponatai bus pristatyti Suvalkuose. Be to, prasidėjusiais

Muzikinę programą atliko Ugnė Lamsaitytė, Paulina Banaitytė ir Lukrecija Kalinauskaitė

Vienas iš parodoje eksponuojamų Stasio Eidrigėvičiaus darbų

metais numatyta ir nemažai parodų kituose Lietuvos miestuose, kur bus eksponuojami Marijampolės muziejaus fonduose saugomi kūriniai.

Parodos kuratorė Eliza Ptaszynska plačiau papasakojo apie kiekvieną menininką, kurio darbai pristatomi parodoje „Abipus sienos“, kalbėjo apie kūrėjų ryšius su Lietuva ir Vilniumi. Pasak jos, lietu-

viai gerai žino jau daug metų Varšuvoje gyvenančio S. Eidrigėvičiaus darbus.

Šis menininkas žinomas daugelyje šalių, vienas jo sieninės tapybos darbas, sukurtas „Malonny“ simpoziumo metu, puošia ir Marijampolės senamiestyje esantį namą. Suvalkų krašto muziejus fonduose saugo net 45 šio menininko darbus, kuriuos jiems nupirko ir padovanojo Jungtinės Amerikos Valstijose gyvenanti lenkė kraštiečių. Į Marijampolę atvežti šeši išspūdingi šios kolekcijos kūriniai.

Anot kuratorės, apie kiekvieną parodoje pristatomą menininką, jo kūrybinį kelią galima kalbėti ilgai. Vieni jų gyveno ir kūrė dar XX amžiaus pradžioje, kiti tebekuria ir dabar. „Manau, kad šios parodos poveikis yra nemažas, visi šie paveikslai puikiai dera tarpusavyje. Šalia paveikslų yra ir trumpas autorių pristatymas, tad linkiu susipažinti ir atrasti“, – sakė kuratorė.

Renginio metu kompozitoriaus Broniaus Kutavičiaus muzikines miniatiūras, įkvėptas dailininko S. Eidrigėvičiaus darbų, atliko fortepijoninis trio: Ugnė Lamsaitytė (fortepijonas), Paulina Banaitytė (smuikas) ir Lukrecija Kalinauskaitė (violončelė). Jos pagrojo ir kitų autorių kūrinių.

Parodos kuratorė Eliza Ptaszynska išsamiai pristatė autorius ir jų kūrinius

Per parodos atidarymą lankytojai daug sužinojo apie dviejų kaimyninių šalių muziejų bendradarbiavimą.

A. Vaškevičiaus nuotraukos

1912-ieji... Užsispyrėlis Rokaičių Dovas

Astrida Petraitytė

Dovas Zaunius (1892, Rokaičiai [dabartinė Kaliningrado sritis] – 1940, Kaunas) – apsisprendęs tarnauti 1918 02 16 susikūrusiai nepriklausomai Lietuvos valstybei, buvo ir jos diplomatu, ir užsienio reikalų ministru. Apsisprendimas nebuvo savaime suprantamas net ir Mažosios Lietuvos lietuvininkams...

Skaitytojams siūlome rašomos biografinės knygos pradinį epizodą.

Dovas Zaunius (1932, Prancūzijos nacionalinė biblioteka)

Kionigsbergo universiteto studentai, susibūrę į „Koenigsberger Freie Studentenschaft“, liberalinę draugiją, kuždėjosi: pirmininku reikia rinkti tajį būsimą juristą *Saunus*. Gi ir totu, rimtumu, ir savo gabumais, blaivia galva šis dvidešimtmetis tiks draugiją reprezentuoti Albertinoje ir už jos sienų. Nuėjo keliese iš anksto su juo tartis, bet visiems ir lūpa atvipo, kai Dovas (na taip, keistas vardas, bet juk dar ne su tokiais išimatrikuliuoja) pareiškė: „Ar jums žinoma, kad esu ne vokiečių – lietuvis?“ Dovo bendramokslis Birmbaumas pirmiausia atsitokėjo, juoktis ėmė: „Kaip ne vokiečių – tu gi iš Tilžės!“ *Saunus* neginčijo esąs tilžiškis – nors gimtieji namai Rokaičiuose, 15 kilometrų nuo šio svarbiausio visų aplinkinių kaimų miesto, čia jis, jauniausias iš devynių Zauniukų, praleido savo lietuviškąją vaikystę; nerimstantiems moksladraugiams ramiu balsu atskaitė paskaitėlę, kad šiuose kraštuose nuo seno gyvenę lietuviai – lietuvininkai, bendresnės baltų giminės atšaka, giminga, deja, išnykusiems prūsams, kurių vardu pavadinta valstybė... Galėjo pasakyti, kad mama kalbėjusi tik lietuviškai, kaip ir tėvas namuose – nors jis, plačiai veikęs už lietuvių, ir į Landtagą dėlei tų reikalų kandidatavęs, žinoma, vokiečių kalbą gerai išmanęs.

Dovas prisiminė, kad dar gimnazistu būdamas – bene 1903-ais? – išgyveno nuoskaudą, bet kartu ir pasididžiavimą *papa*, kai dar į Rokaičius iš Tilžės nepėjęs grįžt patyrė iš laikraščio – vieno tų lietuviškųjų, sesers Martos ne tik skaitomų, bet ir Knygynčioj parduodamų: Prūsų lietuviai šiomet į Viešpatystės Seimą pastatė Rokaičių ūkininką Dovą Zaunį (nuo Klaipėdos ir Šilokarčemos), Didžiųjų Kakšių Meškaitį (nuo Ragainės ir Pilkalnio) bei bitėniškį Martyną Jankų (nuo Labguvos ir Vėluvos) – nė viens nepraėjęs, ale daugiausiai balsų surinkęs Zaunius! Įstrigo ir tas balsų skaičius: 4083, tuokart nemenkas atrodęs.

O prie to „politiško“ epizodo prisišliėjo ir vaikiško džiaugsmo prisiminimas: jau ėjo į mokyklą, skaityt mokėjo – ir mėgo!; buvo namie likęs vienas su mamike, ji kažką triūsė ant aukšto, o jis, įsitaisęs gerajame kambaryje, nutarė pasirausti knygų spintos apatinėje dalyje – žinojo ten visokius laikraščius, žurnalus esant sukrautus – *papa* didžiai brangino ir saugojo „Varpą“, prie kurio, jis žinojo, abu su vyresnėle Marta darbuojas... Bet dabar Dovukui pasi-

Senasis Karaliaučiaus universitetas

sekė pirmiausia išsitraukti „Byrutės dainas“, oho, 1866-ais Tilžėje leistas! Dar jis ir gimęs nebuvo, *papa* – žinojo – tai *draugystei* tarpais ir vadovavęs, bet koks saldus netikėtumas buvo tarp visų eilėraščių atrasti, perskaityti Dovo Zauniaus „Draugams“:

*Pakelkim aidą skambančią,
giedodami giesmelę,
tėvynės giesmę aukštąją,
girėsp teskamb dainelė!*
*Mūs senai drūtai tėviškei,
mūs tėviškės senybės,
naikinamai, beje, seniai,
prisižadam viernybės.*

Ir dar toliau iki užbaigos: „dėlei kalbos senovės“. Juk pajuto tuokart tarsi įpareigojimą išgirdęs...

Dovas galėjo moksladraugiams pasigirti, bet nutylėjo: dar gimnazijoje jį norėta užrašyti vokiečiu, bet jis pareiškęs: „Esu Vokietijos pilietis, neginčyju. Bet – lietuvis, to jūs negalite nuginčyti“. Gal ir savo markę gadindamas, bet narsiai šypsodamasis prisipažino: kadangi namie tik lietuviškai šnekėjo, tai nuėjus mokyklon iš pradžių buvę keblu, net baiminosi, kad bus amžinas atsilikėlis, bet – greit prasilaužė... Konfirmuotas lietuviškai Tilžės bažnyčioje – kitaip ir į galvą niekam šeimoje nebūt atėję. Prisiminė – bet tai nutylėjo, kam erzint draugus – ir dažnus svečius iš Didžiosios Lietuvos, kai Tilžės gimnazijoje besimokydamas gyveno pas seserį Martą, ne tik oficialų knygyną laikančią, bet ir ne taip oficialiai lietuviškomis knygomis, laikraščiais rusų pavergtus tautiečius šelpiančią (ir ne itin valdžios mėgstami Martynas Jankus ar Jurgis Lapinas neretai užsukdavę). Prisiminė išpūdingą Jono Basanavičiaus figūrą, berods, 1905-ieji buvo – tik žvilgtelėti į tą iš Bulgarijos atvykusį vyrą tegavo, dar išgirdo Martai pagarbiai išsakytą: „Su tamstos tėveliu 1898-ą vasarą irgi Tilžėje lankydamasis susipažinau – tuomet Rokaičių Zaunius berods nuo Ragainės ir Pakalnės į Vokietijos Seimą buvo išstatytas...“

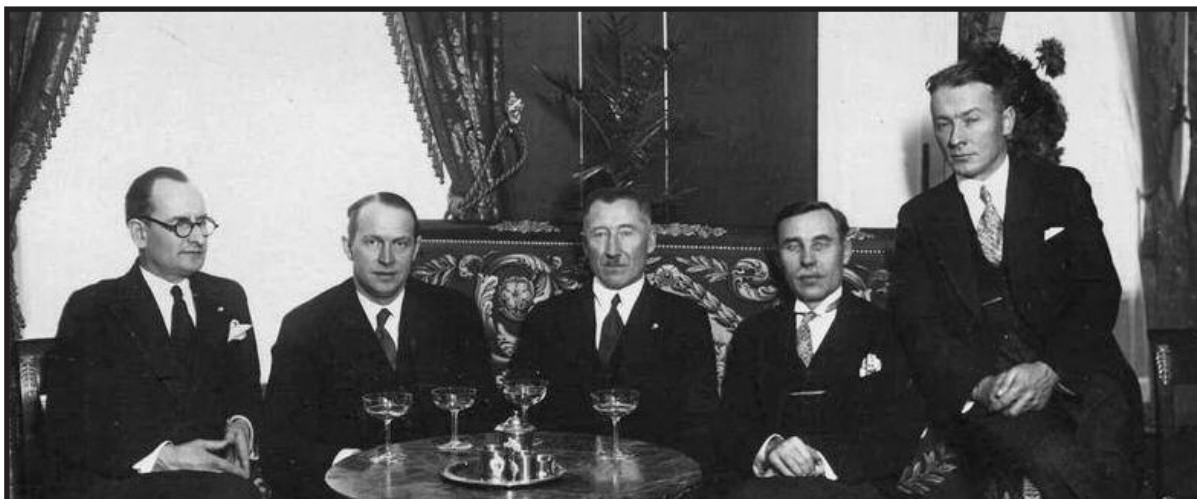
Tuokart sesuo jį išprašė iš svetainės „pamokų ruošti“, o svečią ir pora atsilankiusių tilžiškių vyrų už stalo sodino – bet ne vaisėmis, o laikraščiais ir popieriaus lapais šis buvo apkrautas, iš savo kambaryuko jis galėjo bent porą valandų girdėti balsų gaudesį, ne ką teisiskyrė, na, žodį „Lietuva“...

Juk Dovas kartu su kiek vyresne seserimi Guste, pas juos priglaudusią ir globojusią Martą gimnazijos laikais gyvendami, mielai ir Vydūno giedotojų chorą lankė – o šis vis prisakydavo prigimtojo tautiškumo nelyg garbės laikytis.

Ir pačiuose Rokaičiuose net gan slaptų, paieškomų svečių iš Didžiosios Lietuvos viešėdavę. Tarp visų tai Rokaičiuose, tai Tilžėje besiglaustančių Didžiosios Lietuvos veikėjų, sesuo Marta, regis, itin dėmesinga buvo vyrukui, Kapsuku besivadinusiam, na taip, ir iš *papos* žinojo, kad „Varpe“ taip skelbėsi, tarsi pagerbdamas Kudirką-Kapsą; bet kažkokia paslaptina aureolė šį žmogų gaubė, Marta vis apie jį atsiliepdavo adoruojančiais žodžiais: „idėja“, „principai“, „pasišventimas“ ir panašiai, matyt, kad buvo ir kovotojas, ir nutrūktgalvis – iš vyresnių brolių nuvo nugirdęs pašnibždom: pabėgęs iš Suvalkų kalėjimo, tai buvo jau vėl leidus lietuvišką spaudą caro valdomoj Lietuvoj, bene 1906-ais, tuokart jis, paauglys, atostogaudamas nuo mokslų gimtuos namuos prie vasaros darbų talkino...

Būtų Dovas galėjęs moksladraugiams papasakot ir daugiau „pikantiškų“ epizodų iš savo gimtųjų namų. Štai juk jo ryžtingasis lietuvis tėvas, kurio vardą – gal neveltui? – yra gavęs, praėjusiam amžiui baigiantis (jis pats vos mokyklą buvo pradėjęs lankyti), tapo tokio laikraščio, apie kurį jo moksladraugiai nė girdėt negirdėję – „Varpas“ izdininku, o sesuo Marta – knygininke, platintoja (o 1902-aisiais įsikūrusi Tilžėje atidarė savo knygyną, ėmėsi kaip reikiant lietuviškų spaudinių prekybos); štai nuo 1900-ųjų kažkurio numerio ir adresas „Varpe“ ir jo priede „Ūkininkas“ skelbtas: „Kasierius D. Saunus. Knygininkė M. Saunus.

Nukelta į 8 psl.

Lietuvos užsienio reikalų ministras D. Zaunius (antras iš kairės) su Lietuvos (pirmas iš dešinės – Lietuvos atstovas Latvijoje B. E. Dailidė, antras – ministras pirmininkas J. Tūbelis) ir Latvijos (centre – užsienio reikalų ministras H. Celmiņis) diplomatais po šalių prekybos sutarties pasirašymo (Kaunas, 1930; Vytauto Didžiojo karo muziejus). Ekonominės karių bendrovės fotoateljė

ANTANAS VAIČIULAITIS

efoto.lt nuotr.

Titnagas

Kai tėvas žemę vasarojui arė,
Aš basas treplenau po šviežių vagų.
Liūliavo lysios – tartum juodos marios
Žvilgėjo aštrūs saulėje noragai.

Nulinkęs prie vagos, jisai pakėlė
Skeveldrą – titnagą iš lysių grumsto:
Kadaise juo senoliai ugnį skėlė
Ir laužus kūrė ažuolų paunksmėj.

Aš praregėjau sentėvius krivūlėj –
Žilus, prie laužo sėdinčius vyrijoj.
Dabar jų kaulai piliakalniuos dūli,
Mes budim jų įskeltoje gabijojej.

Pieva

Kai mano kūnas bus žolė,
aš miegosiu savo brangiųjų lygumų krašte.
Vėjams padvelkus, nulinksiu su pievų pražydusia gėle.
Klausysiuosi bičių dūzgimo ir paukščių danguj mėlynam.
Čiulbės tenai strazdas kleve ar berže baltam.
O žiede raudonas, išaugęs gimtajam lauke!
O gentie švelniasiele, ateinanti dienų brėškime!
Iš amžių į amžius keliaujant žaliaja lanka.
Ir berdama rasą mane palyti kūdikių pėda minkšta.
Jums ašai dainuosiu giesmę nemirštančios tautos.,
Jus aš lydėsiu nuo rytmečio rūko ligi vakaro žaros.
Jus užmigdysiu prie alkų, pušynų, šventų ažuolų.
Per naktį budėsiu prie jūsų tyliųjų sapnų.
Jus gaigystėj kelsiu sena tėvų krivūle.
Ir brolių žygiuotei išvesiu velėna žalia.
Aš savo vienatvėj regėsiu aukštąsias dausas.
Aš vienas ten būsiu ir grosiu senolių gaudžiąsias dainas.
Dūduojant, man viksvos ir smilgos tyliai sušiulens.
Ten stirna ištroškus atbėgs prie upelio vandens.
Žiūrėsiu už girių, už kalnų, užu pilkųjų debesų.
Ten giedra, ir mėlyna, ir visad skaistu.
Nakčia aš gėriuos Sietynu ir žvaigžde krituole.
Ir vėjams dūzgenant, siūbuosiu brangiųjų lygumų žole.

Sekminės

Žvaltykslės ir kaukai seniai pradingo,
Dievai ir žmonės ūkanoj sapnuoja,
Užvožė amžių knygą pranašė Sibilė,
Neradus burto nė stebuklo. Ir tada, vaiski
Nelyginant aušra, jinai atsklinda: Meilė!
Padanges nutvoskia gaisais didingais,
Kalnų viršūnes rožių varsomis išrašo,
Vaivorykštę nuleidžia marių dugnui
Ir nykią širdį malone užlieja...
Atole piemenys lyg volungės oliuoja,
Nutyška basos per pienės mergaitės.
Nuo dobilo ant dobilo samanė dūzgia.
Niaurus, tamsoj smilksti vien Tu: Akklasis!

Anapus debesio, danguj traliuoja vyturėlis.

Horizonte eina audra

Tau laimės audėjos
Iš siūlų skaisčių
Vaivorykštę neria
Į baltas putas.

Ten debesys kyla
Iš marių žalių.
Į uolą ištiškus,
Dainuoja vilnis.

Ant ošiančio kranto
Aš laukiu Tavęs.
Už marių žaibuoja
Ir dunda griausmai.

KRISTAUS PRISIKĖLIMO BAZILIKA

(ŽEMAIČIŲ G. 31, KAUNAS)

2026 M.
SAUSIO 11 D.

12 VAL.

KVIEČIA Į RENGINĮ, SKIRTĄ

RAŠYTOJO, DIPLOMATO, LITERATŪROS KRITIKO,
REDAKTORIAUS, VERTĖJO, PROFESORIAUS

ANTANO VAIČIULAIČIO
(1906–1992) ATMINIMUI

●

Paskaitą „A. Vaičiulaitis: aukso skrynią atdariau - savo ilgesio dainas“ skaitys dr. Virginija Babonaitė-Paplauskienė.

●

Bus rodoma unikali archyvinė medžiaga ir ištraukos iš dokumentinio filmo apie A. Vaičiulaitį.

●

Renginyje bus pristatyta pirmą kartą Lietuvoje išleista A. Vaičiulaičio knyga „Italijos vaizdai“ (išleista rašytojo dukrų Danutės, Joanos ir Aldonos su šeimomis rūpesčiu).

●

Knygą bus galima įsigyti - lešos telkiamos A. Vaičiulaičio tėviškės Didžiuosiuose Šelviuose atstatymui.

Poudo ožsėvuožės, buobas nasorasi

Juozas Pabrėža savo stichijoje. Šiandien apie žemaičius ir Žemaitiją sužinos dar daugiau lietuvių. 2015 m.

Atkelta iš 3 psl.

Šiauliuose gan aktyvi žemaičių draugija. Kaip vertinate jos veiklą? Kuo asmeniškai prisidedate?

Žemaičių kultūros draugija „Saulaukis“ yra viena seniausių Lietuvoje, įkurta 2019 m. Esu venas iš tos draugijos įkūrėjų ir pirmasis jos pirmininkas. Šiandien daug kur žinomi ir vertinami originalūs, kūrybingi draugijos darbai. Šiaulių žemaičių iniciatyva buvo sukurti ir išleisti žemaitiški litai, kuriais buvo atsiskaitoma 1989 m. gruodžio 2 d. per Didžiąją Šiaulių žemaičių sueigą – jomarką ir kurie dabar yra didžiulė numizmatinė vertybė. Šiaulių žemaičių sumanymas yra žemaičių pasai, kurie sykiu yra ir Draugijos narių pažymėjimai, ir visų Lietuvos žemaičių tapatybės, tam tikros savigarbos, pasididžiavimo simbolis. Šiaulių žemaičiai kiekvienais metais leidžia autentišką su žemaitiškais užrašais kalendorių. Džiaugiuosi, galėdamas prisidėti prie tų kalendorių žemaičių kalbos tvarkymo.

Sovietmečiu buvo kalbama, kad Žemaitija prasideda kitoje Šiaulių miesto Tilžės gatvės pusėje. Kitaip tariant, pusė šiauliečių – Aukštaitijoje, pusė – Žemaitijoje. Kiek čia tiesos, juk žemaičiuojančių mieste, į kurį buvo lemta atvykti po studijų, ne tiek jau daug?

Tilžės gatvės riba, tarytum dalijanti Šiaulius į Žemaitiją ir Aukštaitiją, yra žinomo Šiaulių menininko Viliaus Purono labai nevykusi, tačiau paplitusi „antis“. Istoriškai visi Šiauliai yra Žemaitija. Juk ir garsiajame Saulės mūšyje 1236 m. visokiems atėjūnams į skūrą kinto ne kas kitas, o žemaičiai. Tačiau su kalba yra kiek kitaip. Kalba yra nuolat kintantis reiškinytis ir taip jau atsitiko, kad žemaičių kalbos ribos pasislinko į vakarus ir šiandien Šiauliuose daugiau girdime aukštaitišką šnektą. Tačiau joje gana ryškūs ir žemaičių kalbos pėdsakai. Jeigu Lietuvoje būtų įteisinti regionai pirmiausia pagal istorinius, etninius, kultūrinius ir kalbinius tapatumus (o taip iš tikrųjų turėtų būti), neabejoju, kad Šiauliai turėtų priklausyti Žemaitijai.

Ar sunku tikram žemaičiui patekus tarp tikrų aukštaičių?

Man yra didžiulė laimė ir malonumas patekti į kitą tarminę aplinką ir klausytis tų vietų kalbos. Aš visiems sakau: nėra negražių kalbų ar tarmių. Todėl mielai klausau žmonos gimtojo Pasvalio šnektos, draugų ar pažįstamų, kalbančių panevėžiškių, uteniškių, dzūkų ar suvalkiečių tarmėmis.

Pagirtinas Jūsų entuziazmas, tačiau kai šalia raginimų grąžinti žemaitišką raštą ar vesti mokyklose atskiras pamokas gimtosios tarmės pagrindu išgirsti politikų sprendimus naikinti lituanistikos studijas, nebežinau ką galvoti. Ar tokiu būdu lietuvių – viena seniausių kalbų pasaulyje, turinti įspūdingą tarmių puokštę, neatsidurs situacijoje, kurioje jau esame buvę carizmo priespaudos metais, kai net draudžiančių plakatų būta „Govoritj po litovski zaprieščajajetsa“?

Žinoma, visokių pavojų lietuvių kalbai yra. Šiandien man tikrai skaudu, kad, atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę, kultūriniais, lituanistiniais dalykams atėjo sunkūs laikai, kad lituanistika, apskritai humanitarika naikinama Klaipėdoje ir Šiauliuose. Vis dėlto esu daugiau optimistas negu pesimistas, todėl kažkokių globalinių grėsmių lietuvių kalbai neižvelgiu ir tikrai nemanau, kad mūsų ainiai kada nors nebekalbės lietuviškai. Kodėl? Pirmiausiai turėtume tvirtai įsikalti į galvą ir įsisąmoninti, kad kalba, kurią vartoja keli milijonai žmonių, tikrai nėra maža kalba. Žymaus kalbininko D. Crystallo duomenimis, pasaulyje yra apie šeši tūkstančiai kalbų. Net keturi tūkstančiai kalbų (apie 67 proc.) beturi 20 tūkstančių ir mažiau vartotojų. Tik 319 kalbų (apie 5 proc.) turi vieną milijoną ir daugiau vartotojų. Būtent tokioms kalboms, anot D. Crystallo, negresia pavojus išnykti. O mes, lietuviai, gimtosios kalbos vartotojų, skaičiuojant ir išėiviją, turime daugiau kaip 3 milijonus. Pagal šį skaičių lietuvių kalba užima 125-ą vietą pasaulyje. O tai tikrai garbinga vieta tarp šesiu tūkstančių kalbų. Antra, šiandien lietuvių kalba turi labai daug vidinių gyvasties apraiškų. Viena ryškiausių tokių gyvasties apraiškų – mūsų unikališios tarmės. Prigimtinė tarmė yra ir gimtoji kalba. Kiek ir kokio stiprumo tų kalbų, tarmių turime – tiek yra stipri ir Lietuva. Tarmių tur-tus, jų gyvybę turime saugoti ir puo-

selėti, kaip elgiasi visi civilizuoti kraštai. O mes tarp tų kraštų dar esame ir išskirtiniai, nes pasaulyje ne daug rasime tokių vietų, kur toks nedidelis plotas kaip Lietuva turėtų tiek daug ir tokių skirtingų kalbų, tarmių, kurios iki pat šių dienų yra išlaikiusios daug unikalių, archaiškų, senesnių kalbos ypatybių. Pagaliau ir valdžia ši tą daro lietuvių kalbos išsaugojimui. Vilingai nuteikė LR Seime patvirtintos „Valstybinės kalbos politikos 2018–2022 metų gairės“. Dėl to privalome vyti į šoną bet kokias mintis apie mūsų kalbos sunykimą ir aukštai iškėlę galvas drąsiai visiems skelbti: mažos tautos didi lietuvių kalba skamba ir tikrai skambės ir po šimto, ir po dviejų šimtų, ir dar daugiau metų!

„Tautos išlikimas yra susijęs su kalba“, – viešai pasakyti Jūsų žodžiai. Daug pasakantys žodžiai. Pratęskite, prašom, šitą mintį.

Apskritai kalba yra kiekvienos tautos, kultūros, viso buvimo pamatų pamatas arba kertinis to pamato akmuo. Kalba yra valstybės kūrimo būdas. Manau, kad mūsų valdžios viršūnės, politikai niekaip neįsisąmonina, kad tautos buvimo procesą reikia pradėti ne nuo ekonomikos, o nuo kultūros, švietimo, mokslo. Akivaizdu, kad tos šalys, kurios suprato, kad pagrindinė vertybė yra kultūra ir švietimas, pasiekė didesnių ekonominių ir socialinių laimėjimų. Mums, lietuviams, turintiems gyvą vieną seniausių pasaulyje lietuvių kalbą, unikalias tarmes, neišsemiamus kultūros kodus, – tą būtina išnaudoti ir nuolat rodyti pasauliui. Esu šventai

įsitikinęs: ir pasauliui, ir aplinkiniams, ir artimiesiems, ir patys sau būsime įdomesni, prasmingesni, turtingesni ir šiltesni ne standartiniu vienodumu, o kaip tik savitu skirtingumu. Mums, lietuviams, vienas iš tokių pamatinių, kertinių to skirtingumo akmenų yra lietuvių kalba, žemaičiams – žemaičių kalba, tų kalbų nuostabiosios tarmės ir daugybė šnektų šnektelių.

Ar namuose kalbat žemaitiškai?

Su aukštaite žmona kalbu lietuvių bendrine kalba, su sūnumi – tik žemaitiškai, su dukra – ir žemaitiškai, ir lietuviškai. Ir, žinoma, širdis atsigau-na, kai į namus užsuka bičiuliai, pažįstami žemaičiai ir galim laisvai „rokoutėis“ ir bendrauti žemaičių kalba.

O kokį gyvenimo kelią pasirinko vaikai? Tikriausiai žemaičių kalba ir jiems ne svetima?

Vaikai ne humanitarai. Tačiau nors gimę ir auge Šiauliuose, o dabar gyvena Vilniuje, puikiai moka kalbėti žemaitiškai. Ir aš tuo labai didžiuojuosi.

Koks svarbiausias Jūsų, kaip mokslininko, tikslas?

Kuo daugiau, kiek dar leis jėgos, atiduoti savęs žemaičių kalbai, lituanistikai. Mano vienas mėgstamiausių posakių, kurį pats esu užrašęs Žemaitijoje ir kuris tapęs mano gyvenimo pagrindiniu šūkiu yra toks: „Poudo ožsėvuožės, buobas nasorasi“. Tai reiškia, kad turime atsivolti, atsiverti ir pasiraitytoję rankoves daryti gerus darbus Lietuvai, Žemaitijai – savo gimtajam kraštui.

Užsispyrėlis Rokaičių Dovas

Atkelta iš 6 psl.

Rokaiten per Neukirch Ostpr.“ Juk yra regėjęs, kaip prie tėvo, iš Tilžės vežimu grįžusio, prišokdavo Marta ir Anna (dažniausiai jos), šis ištraukdavo iš po nupirktų ūkio rakan-dų kažkokių ryšulius ir dukroms paliepdavo; „Neškit, paslėpkit“, o tos gabendavo slaptąjį turtą į daržinę... O besiruošiant 1900-ųjų pasaulinei parodai Paryžiuje ir tėvas, ir Marta irgi buvo įtraukti į veikimo sūkurį, mat mažlietuviai sudarė savo pasirengimo komitetą – Jankus, Strėkys ir Vana-gaitis į jį įėjo, *HerrDavid Saunus* ir *Fräulein Saunus* buvo aktyvūs jų tal-kininkai, tėvui, greta „Varpo“ ir „Ūkininko“, dar ir parodos parengimo kasa patikėta, Marta turėjo ekspona-tus, atgabenamus iš Didžiosios Lietu-vos priimt, kartu su savame krašte su-rinktais Paryžiun persiųst... Ir kai Amerikos lietuviai dėlei tos parodos at-siuntė Juozą Bagdoną, šis Rokaičiuo-se kurį laiką apsistojo... ir kartą žan-darai, keliese užgriuvę jų namus, brauningus išsitraukę svečių suėmė, tik vėliau Dovukas sužinojo, kad šis pa-teikęs Antano Lialio vardu išduotą do-kumentą, paliudijusį jį iš Amerikos at-vykus, pats sakėsi vien lietuviškos parodos Paryžiuje rengimu tesirūpi-nęs...; netrukus buvo paleistas, bet Rokaičiuose krata atlikta kaip rei-kiant, tėvas nubaustas 230 markių bauda – mat apie atvykėlį Lialį ne-pranešęs... Galėjo draugams ir ne to-kiais pavojingais tėvo žygiais pasigir-ti – štai jis sumanė Tilžės Jokūbybės parke pastatytam Lietuviškam namui

padovanoti seną, bet puikią kaimišką lovą, tad ja dabar gėris ir vokiečiai, mielai lankantys *Das Litausche Heimathaus*... Žinoma, juokinga būtų gir-tis jį, dar kelerių metų pyplį, į puiky-bę kėlusia žinia: papai kartu su keliais kitais „Birutės“ nariais priklausąs gabalas Rambyno kalno! (Jau vėliau patyrė, kad keturiose 1896-aisiais – kai Dovukas keturmetis buvo – vaka-riniame šlaite nusipirko 13 margų, tikrai ne dėl kokios ūkiškos naudos – dėlei lietuviškųjų susiejimų. Ir buvo gaila, kad po kokio dešimtmečio tėvas savo Rambyną perleido Enziui Gaiga-lačiui – o iš jo brolis kunigas Vilius Gaigalaitis perpirko).

O dabar jis pats, Karaliaučiaus – kaip lietuvininkai vadiną vokiškąjį Kionigsbergą – studentas, priklausąs – įkalė paskutinį savo tautiškumo kuoliuką moksladraugiams – partijai, kurios steigėju kartu su kitais, štai kad ir Martynu Jankumi iš Bitėnų, esąs jo tėvas Dovas: Lietuviškai konservatyvų skyrimo draugystei. Žinia, jis neau-kojas daug laiko nei jėgų partiniam vei-kimui, bet visa širdimi palaikąs ir tos *Draugystės* peticijas dėl lietuvių kalbos teisių mokyklose bei bažnyčiose, ir pa-sidžiaugias, kad jos iškelti kandidatai darbuojas Prūsijos Landtage – štai ku-nigas Wilhelmas Gaigalatis ar Vokie-tijos Reichstage – gi artimas *papos* prietelius Jonas Smalakys...

Studentų delegacija kiek sutriko, bet persimetę žvilgsniais viens kitą pa-ragino nesitraukti – kelti šio užsi-spyrėlio tilžiškio Saunaus, tegu ir į galvą savo prigimties *idee-fix* įsikalu-sio, kandidatūrą.